

M. CLAVO y X. RIU (edd.), *Teatre grec: perspectives contemporànies*, Lleida 2007.

El present volum recull, precedides per una introducció de Carles Miralles, fins a dinou contribucions integrades dins d'un curs monogràfic ofert a la Universitat de Barcelona l'any 2001, i que revisen des d'angles ben diferents l'actualitat del teatre grec. La interdisciplinarietat del conjunt no és un simple objectiu a assolir, sinó que configura l'eix mateix de la investigació: hi trobem l'aportació des dels punts de vista de l'estudi i crítica del teatre contemporani (Abellan, Coca i Masgrau), de la filosofia (Martínez Marzoa), de l'antropologia filosòfica (Delgado), de la historiografia (Lluró), de la medicina (Tizón) i de la mateixa activitat de creació teatral (Palau i Fabre). El gruix del volum el formen els treballs de deu hel·lenistes del Departament de Filologia Grega de la Universitat de Barcelona (Clavo, Gilabert, Marcos, Nogueras, Palomar, Pòrtulas, Reig, Riu, que hi presenta dos articles, i Vintró) als quals s'afegeix la col·laboració d'un convidat de l'Università degli Studi di Pavia (Lanza). Malauradament, els treballs es centren no només en el teatre del segle V a.C., tot i l'interès en ella mateixa de la producció del segle IV, sinó específicament en el gènere de la tragèdia. Només dos treballs tenen la comèdia com a destinatària, i no cap el drama satíric. El fet, més enllà de remetre als camps habituals de treball dels estudiosos del teatre a la Universitat de Barcelona, reflecteix probablement la recepció contemporània del drama grec: la llengua mateixa –qualsevol de les europees– fa molt de temps ja que ha assimilat el terme mateix *drama* al gènere tràgic, amb la qual cosa es fa palès el *décalage* experimentat al voltant de la comèdia.

Un aspecte que honora els editors per la llibertat amb què han deixat expressar-se als diferents col·laboradors, però que causa algun problema als lectors de l'obra, és la manca de bibliografia d'alguns dels articles (Abellan; Masgrau cita només una obra; Delgado ofereix alguna bibliografia, però sense indicacions detallades). Altrament, l'edició s'ha fet amb gran cura. Les indicacions ressenyades a la fi d'aquestes planes confirmen aquest extrem.

Les línies que segueixen volen oferir una mínima orientació que serveixi alhora per valorar la importància de l'obra. El preàmbul

va a càrrec de l'hel·lenista¹ Carles Miralles, «Per a tragèdia i per a comèdia: entre els grecs i nosaltres, els altres» (pp. 9-10), i tot i la brevetat va més enllà d'una presentació protocol·lària, puix que avança dues de les claus imprescindibles per enfrontar-nos a aquests estudis: la naturalesa del teatre com a eina transformadora de la realitat perceptible, i la diferència entre el concepte escènic del teatre grec i l'actual.

Els articles han estat agrupats en quatre seccions, la primera de les quals sobre «el fenomen teatral», per bé que les connexions entre els uns i els altres ultrapassen els llindars proposats. El teòric del teatre Lluís Masgrau obre la secció amb el treball que duu el títol «Les poètiques teatrals del segle XX: la construcció del valor» (pp. 11-19). La contrastació amb l'article de Xavier Riu, «El context del teatre grec», proporciona una valuosa informació que estimula alhora la relectura tant de la producció grega antiga en tant que text, com de la seua posada en escena contemporània. Masgrau proporciona, doncs, les eines interpretatives imprescindibles per entendre molts d'aquests muntatges.

L'antropòleg Manuel Delgado contribueix amb l'article «La societat com a teatre, Erving Goffmann i l'interaccionisme simbòlic» (pp. 21-28). Hi fa una sèrie de reflexions sobre la representació dins la vida social contemporània, que s'han de llegir també a manera de diàleg amb la contribució de Joan Abellan, «La ubicació de la tragèdia a l'espectacle contemporani». Les observacions de Delgado potser requeririen un tractament que no fa, ço és, la consideració de les relacions socials des de la perspectiva del carnaval.

Jaume Pòrtulas (pp. 29-50), en un dels treballs més extensos, titulat «Quelcom a veure amb Dionís (però no se sap exactament què)», fa una contribució de gran interès sobre la qüestió de la dependència del drama respecte de la religió ritualista segons que la idearen els membres del grup de Cambridge, la influència dels quals s'ha estès a nombrosos autors. Les puntualitzacions a propòsit del paper de Dionís s'entenen molt bé a partir de la pausada i precisa elucidació de la qüestió. La proposta final, que arrenca de la crítica als treballs de la malaguanyada Sourvinou-Inwood i de Seaford, tindrà a l'esdevenidor una repercusió que no podem ara endevinar.

---

¹ En aquells casos en què no haurem indicat l'especialitat dels estudiosos, s'entendrà que es tracta d'hel·lenistes.

Tanca la secció l'article de Montserrat Reig, «La *mimesis* dels morts a *Les Granotes* d'Aristòfanes» (pp. 51-66). L'autora identifica els problemes inherents a l'obra i en fa una lectura sota el prisma de la mimesi, per bé que molt sovint creiem que caldria parlar també de metamorfosi. Si se'ns permet l'apunt, voldriem que la interessant interpretació de *Granotes* com a obra que exhibeix un discurs metateatral, adreçat a l'exploració del riure, es confrontés amb els intents recents d'establir les característiques i la mecànica de la comicitat a la Grècia antiga.²

La segona secció es titula «Sobre la tragèdia i el tràgic». Com a pòrtic, Diego Lanza presenta un treball, «De l'emoció tràgica, avui» (pp 67-76), que explica i il·lumina els de Masgrau, Martínez Marzoa i Abellan. La conceptualització de la tragicitat al món contemporani, que Lanza exemplifica amb el drama d'Auschwitz –el nom mateix, en alemany, del camp de concentració d'Oswiecim ja és en ell mateix paradoxal–, deixa pas a observacions molt entenedores sobre les diferències entre la tragèdia grega i el teatre dramàtic actual. El paper del cor i la reformulació del vell concepte de la ironia tràgica són també dos problemes plantejats i discutits de manera destacable.

El filòsof Felipe Martínez Marzoa, «La forma de la tragedia y el concepto de lo tràgico» (pp. 77-85), fa una precisa exegesi d'un breu passatge aristotèlic, *Po.* 1449b22-31. La lucidesa i pertinència del seu comentari hauria d'excusar-nos de fer-hi dues puntualitzacions molt agosarades, en tant que l'autor no està gens obligat a tocar-hi: d'una banda, hagués fet profit de consultar l'article de Fowler.³ D'una altra, la traducció literal del verb *περαίνω*, 'dur quelcom a terme', hauria ajudat a aprofundir en el problema acarat a les pp. 83-84.

El també teòric del teatre Jordi Coca, amb el seu treball «Tragèdia i història» (pp. 87-96), presenta una documentada i molt ben raonada exposició, tot i no ser gaire extensa, sobre un tema de gran abast, el de la relació de la tragèdia amb el context polític i

---

² D. Arnould, *Le rire et les larmes dans la littérature grecque d'Homère à Platon*, Paris, 1990; P. Hoffmann & M. Trédé (edd.), *Le Rire des Anciens*, Paris, 1998; M. L. Desclos (ed.), *Le rire des Grecs. Anthropologie du rire en Grèce ancienne*, Grenoble, 2000.

³ R. L. Fowler, «Aristotle On the Period (Arist. Rh. 3, 9)», *CQ* 32 (1982), pp. 89-99.

social de cada obra.⁴ Ultra els estimulants suggeriments per a una relectura del gènere tràgic, la recomanació final de no destriar tragèdia i comèdia resulta del tot pertinent.

Jorge L. Tizón, «Tragedia y duelo: el componente elaborativo de la tragedia griega clásica» (pp. 97-130) aporta al debat una interessant distinció sobre dos tipus de tragèdia (p. 103), per bé que n'està admesa la combinació a un sol drama (p. 104). La perspectiva i la metodologia de l'autor són les de la psicoanàlisi, l'aplicació del qual al drama i a la literatura grega en general no sempre ha estat positiva.⁵ L'evitació de Tizón de tota mena d'especulació sobre el significant li ha permès d'oferir una contribució molt sòlida i valuosa.

La tercera secció duu el títol, ben genèric, de «Teatre grec». El coeditor Xavier Riu, mitjançant el seu «El context del teatre grec» (pp. 131-151), tracta amb meticulositat i exhaustivitat dels aspectes en principi extraliteraris del drama, però que resulten del tot determinants per a la comprensió d'un fenomen que només té sentit si el contemplem des de l'angle de la seua arrel social. Les acotacions de Riu a molts temes que en general hom dona massa alegrement per sabuts faciliten la redimensió del concepte que els moderns ens fem del teatre grec. Una molt oportuna bibliografia bàsica arrodoneix el treball.

Al seu «Problemes del cor tràgic», Montserrat Nogueras (pp. 153-176), estudiosa reconeguda pels seus treballs sobre el drama satíric, tracta aquest cop de la funció del cor a la tragèdia. L'article no només constitueix, mercès a una informació puntual i de conjunt alhora, una magnífica introducció a la problemàtica del cor –composició, característiques, evolució, funció–, ans també una interessant contribució, que planteja temes de gran abast sense oblidar la discussió d'exemples concrets. En el detall d'alguns aspectes, l'assert relatiu a l'heterogeneïtat del cor tràgic (p. 168) no sembla del tot afortunat, perquè el mateix es podria dir de ῥήσεις i proemis, per exemple, mentre que la referència al llegat de la lírica coral (p.

---

⁴ Sobre el tema hi ha un volum de referència inexcusable, el de B. E. Goff (de.), *Tragedy. History, Theory. Dialogues On Athenian Drama*, Austin, 1995.

⁵ Cf. H. Lloyd-Jones, «Psychoanalysis and the Study of the Ancient World», in P. Horden (ed.), *Freud and the Humanities*, Londres, 1985, pp. 152-180 (= *Greek Comedy, Hellenistic Literature, Greek Religion and Miscellanea*, Oxford, 1990, pp. 281-305).

171) obre tot un seguit de qüestions que mereixen un tractament monogràfic. La rúbrica final (p. 176) formula en positiu una teoria sobre la funció del cor, que l'autora recolza en els exemples adduïts i que s'harmonitza amb el parer d'antics i moderns.

La coeditora Maite Clavo presenta l'article «Atenes i la unitat de l'*Oresteia*» (pp. 177-196), on passa revista a la trilogia esquília per tal d'aportar una solució al problema del seu caire tràgic, que les representacions contemporànies semblen no expressar amb claredat. L'autora fa servir una metodologia que combina la filologia amb la història social i la religió, atès que l'anàlisi literària per ella sola no permet d'obtenir conclusions satisfactòries. Potser que una part no pas minsa del problema d'interpretació de la tragèdia esquília es degui a les especials característiques del seu rerafons religiós. No hi és aliena, des del punt de vista sociopolític, l'agra constatació que fa un demòcrata de cor, com ho era Èsquil, d'una paradoxa cruel, la injustícia de la justícia (p. 191). Val a destacar dins l'article de Maite Clavo la perfecta delimitació dels problemes i el seu encaix dins una lectura de conjunt.

Natalia Palomar, al seu «Marinas de Sófocles: entre un tema trágico y la acción dramática» (pp. 197-220), observa l'abundor de les imatges sofòclies manllevades al món de la mar, i en fa un elenc que comenta des de diversos punts de vista: interpretatiu, estilístic, escenogràfic, d'imbricació dins l'obra, etc. El tema, que havia estat tractat anteriorment per la mateixa autora d'acord amb un problema específic,⁶ rep aquí un tractament molt complet, que s'inicia amb la recepció sofòclia del vell llegat de l'èpica. L'atenció als aspectes fònics i lèxics dels passatges analitzats atorga encara més valor a aquest treball.

Xavier Riu completa en certa manera els horitzons del volum en publicar l'assaig titulat «El problema de llegir la comèdia antiga» (pp. 221-241), on reflecteix amb claredat l'estat de la qüestió sobre els components, funcions, recepció i relacions amb els altres gèneres de l'espectacle còmic. Tan sols el problema dels orígens ha estat assenyadament exclòs. El treball s'agraeix dins un volum amb una escassa atenció a la comèdia, però encara més important és la possibilitat que ofereix l'autor d'establir punts de contacte i de contrast amb les perspectives que a la major part dels articles hom formula a propòsit de la tragèdia.

---

⁶ N. Palomar, «Visiones del mar en las tragedias de Sófocles: la inestabilidad de la vida humana», *Lexis* 16 (1998), pp. 45-61.

Eulàlia Vintró, al seu article «Comèdia i política» (pp. 243-258), reprèn un tema que havia tractat de manera ben interessant a un treball anterior.⁷ La conclusió a què apunta arrenca de la constatació dels *Leitmotiven* aristofànics, ço és, *la degeneració dels costums, el sistema de valors del seu temps*, alhora que presenta en termes inequívocs el caire ideològic del gran comic atenès, profundament conservador i endemés reaccionari (p. 249). L'autor d'aquestes ratlles es congratula de la revisió de Vintró d'un tema en què per raons inextricables molts especialistes s'entesten a fer d'Aristòfanes un ciutadà neutral en matèria de política.

La quarta i darrera secció, titulada «Reescriptures», tracta de la recepció del teatre grec, encara que els articles la limiten a la de les obres tràgiques. Joan Abellan, a «La ubicació de la tragèdia a l'espectacle contemporani» (pp. 259-268), fa una reformulació dels conceptes de *tràgic* i *tragèdia* a l'horitzó contemporani. Ens hauria agradat un més ampli ventall de referències als muntatges rellevants, limitats als de Griber i Mnouchkine.

L'aportació d'Ernest Marcos, «*Electra* i l'*Hèlena egípcia*: tragèdia i òpera segons Hugo von Hoffmannstahl i Richard Strauss» (pp. 269-292), constitueix una magnífica continuació, pel que fa a la temàtica, del treball d'E. Vintró, «El món grec a Wagner», *Ítaca*. QCCC 1 (1985), pp. 127-146. A aquest esplèndid article hem de subratllar, entre molts suggeriments de gran vàlua –p.e., el paper de Wilamowitz, com a hereu dels prejudicis de Goethe, Winckelmann *et alii*, davant de les investigacions de Freud, Nietzsche i Rohde–, l'extrema cura de von Hoffmannstahl en traçar els perfils dels personatges femenins de l'obra, així com la reconstrucció –o potser 'deconstrucció'– del personatge d'Hèlena, en la qual hom va prescindir, precisament i curiosa, del referent principal, el drama d'Eurípides.

Pau Gilabert i Barberà, «*Cat on a Hot Tin Roof* de Tennessee Williams o les aptituds dramàtiques de la deessa Diana» (pp. 293-320) ens convida a comprovar com la famosa obra de Tennessee Williams *La gata damunt la teulada* (*Cat On a Hot Tin Roof*) s'ha de llegir i entendre com un *remake*, si ens és permesa l'expressió, de l'*Hipòlit* d'Eurípides.

---

⁷ E. Vintró, «Cratino. Comedia y política en el siglo V», *BIEH* 9 (1975), pp. 45-66.

L'historiador Josep Maria Lloró, amb l'article «Els continguts polítics d'*Edipo re* de P.P. Pasolini» (pp. 321-340), fa una pregona reivindicació del missatge ideològic que el cineasta i poeta italià va saber imprimir a la seua recreació de la tragèdia de Sòfocles. Mereix un esment singular l'oportuníssima inserció del cinema pasolinià dins el context intel·lectual de l'època, des de la recepció de Freud fins als estudis coetanis de Burkert i Girard sobre la violència ritual.

Finalment, la cloenda a càrrec de l'autor teatral Josep Palau i Fabre (pp. 341-356), titulada «Trobar a faltar la tragèdia», ens llega sota la forma d'una conferència el testimoniatge de la seua opinió crítica sobre el gènere de la tragèdia a la literatura catalana contemporània. Molt oportunament, els editors han inclòs (pp. 356-358) la part més interessant del col·loqui posterior a la conferència. El text de Palau i Fabre, traspasat l'any 2008 després d'una llarga trajectòria com a autor teatral i líric, assagista i crític literari i artístic, repassa setanta anys de creació i representació tràgiques a Catalunya des d'una visió personal nada tant de l'experiència com de la reflexió. Hi destaca la valoració del noucentisme, esclerotitzat de tan admirat per la nostra tradició cultural.

Els inevitables errors d'impremta són mínims i mai no dificulten la intel·legibilitat del text: *dròmemon* (p. 37), *entent* (p. 90). Als poemes de Pasolini trobem *suo* i *un schiavo* en comptes dels correctes *suoi* i *uno schiavo* (p. 332). A la p. 43 la indicació de les pp. 52-53 respon a un error de compaginació, car hi deuria dir 'pp. 45-46'. Algunes vacil·lacions en l'ús dels teònims grecs –Diònisos, Helena– diu bé de la llibertat amb què els editors han permès expressar-se als diferents autors.

L'obra va molt més enllà de l'àmbit dels estudis de la filologia grega i del teatre, i convida a una lectura detinguda que no defraudarà ningú.— JORDI REDONDO. *Universitat de València*.